

СТАНДАРТИЗАЦИЯ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА В БЪЛГАРИЯ

Анна Чолева

През 2004 г. в Института за български език към БАН беше създадена Проблемна група за стандартизация на имената. Ръководството на Института, в лицето на неговия директор - проф. дбн В. Райнов, реагира с разбиране и подкрепи напълно задачите, поставени от новосформираното звено, които се оказаха съзвучни с актуалните проблеми на обществото ни. Групата работи по проекта "Електронна база данни на стандартизираните географски имена в България". В екипа участват ономасти и специалисти по съвременен български език. Проучването е с научно-приложен характер. Първият му етап имаше за цел да приведе основния корпус от оними в България (ойконими, топоними и хидроними), приблизително 8000 имена, в синхрон с изискванията и стандартите на международните конференции на ООН по стандартизация на географските имена. Това е и опит да се направи български газетир. Записването на имената на електронен носител е задължително изискване към всяко съвременно ономастично изследване.

Необходимостта от стандартизация на имената е продиктувана, както от особеностите на онимната ни система, така и от развитието на съвременното ни общество, което е част от един глобален свят. Ако през XX в. проблемът само е бил поставен, то днес той трябва да се разреши в максимално кратки срокове. Последователното използване на точни и верни географски имена е основен елемент на ефективната комуникация, който подпомага социално-икономическото развитие, съхраняване на националното богатство и инфраструктура. Топонимите могат

да идентифицират и отразяват културата, историческото наследство и природните дадености. Точната употреба на правилни географски имена подобрява: комуникацията на местно, национално и международно равнище; международното сътрудничество; статистическите данни на населението; правата на собственост и кадастъра; градското и регионалното планиране; управлението на околната среда; изработването на карти и атласи; туризма и др.

В България съществуват различни институции, които също имат отношение към проблема: Съвет по правопис и транскрипция към Министерския съвет; Институт по стандартизация; Институт по география; Институт за български език – Секция за съвременен български език като кодификатор на съвременната книжовноезикова норма; Институт по картография. Досега тези институции работеха независимо една от друга и преди всичко разглеждаха транскрипцията и транслитерацията на отделни имена, както и преименувания на ойконимите. Днес сме изправени пред необходимостта да обединим усилията си за едно общо дело.

През 1967 г. на Женевската конференция на ООН за стандартизация на географските имена са поставени за пръв път много важни въпроси. Разрешаването им е актуално и до днес. Те засягат и нашата страна, нашата топонимна система. Конференцията излиза с резолюции относно правописа на географските имена (МК). Направени са и множество препоръки. Така напр. в препоръка №4 са изложени принципи, които да се спазват в случаите, когато отговорните власти разглеждат предложения за изменения на имена: да се отчита историческата основа; избягване на повторението на имена; избягване на повече от едно име за един обект; да се избягва ненужното изменение на имена; начинът на писане на географските имена да бъде в съответствие с текущата правописна норма и практика, като се отдава нужното внимание на диалектните форми; когато някои имена се срещат в различни граматични форми, националният отговорен орган трябва да обяви една от тези форми за стандартна; във всички страни, в чийто език

определителният член може да влезе в географските имена, се препоръчва стандартизацията да се основе на едната или на другата форма (МК 8-10).

Какво е направено в България досега с оглед на изготвянето на една нормативна база? Последната поправка по правописа и транскрипцията на географските имена е от 1983 г. Изготвена е от членовете на Съвета по правопис и транскрипция на географските имена (ОИПТ). В част втора от Инструкцията се включва правопис на географските имена от територията на НР България. Някои основни препоръки: 1. Имената на известните географски обекти се подчиняват на правописните норми на книжовния език (не се допуска изписването на СелИ *Габруу*, *Иленъ*). 2. Имената на по-малко известните географски обекти се предават според тяхната местна форма (напр. СелИ Дрен, Брест), ОИПТ 7–10. Изготвените у нас правила не са приложени върху широка база данни от топоними. Разгласяването на тези правила не е било достатъчно. За да бъдат приложени тези изисквания, би трябвало да се събере целият микротопонимен материал от територията на България.

За стандартизацията на българските собствени имена са писали Л. Андрейчин, В. Станков, Б. Симеонов и др. (Костадинова 2004: 242; Костадинова 2006). Техните публикации са посветени изключително на българската транскрипция на чужди имена, както и на транслитерацията.

Опит да се постави и осветли въпросът в славянските страни се съдържа в излязлата в Полша двутомна енциклопедия по ономастика (SOE). В главите "Политика и прагматика" и "Теренни названия (микротопонимия, анойконимия)" специалистите разглеждат работата на оторизираните органи по стандартизацията на имената в техните страни (Тодорова 2002: 282).

Изказани са различни становища на ономастите за стандартизацията. Сред тях има и някои доста интересни, нетрадиционни: "Географските названия не подлежат на стандартизация. Приемат се във формата, която се употребява от местното население". Голяма доза истина има в твърдението,

че "първата стандартизация на онимите е извършена с поставянето като заглавка на един определен топоним или негов вариант" (SOE 284).

Полша. Началото на стандартизирането на географски имена в Полша е поставено с особено активното събиране на топонимни (микротопонимни) материали през XVIII в. и е приключило още в края на XIX и началото на XX в. с излизането на XV-и том на "Słownik geograficzny królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich, 1–15, Warszawa, 1880–1900 (SOE 263). За съжаление ние изоставаме в този процес. Досега не сме събрали топонимния материал от цялата територия на България. Методите на събиране на топонимни материали трябва да се променят, за да се приключи по-бързо тази толкова важна задача на ономастите у нас.

Терминът *стандартизация* е със значение "установяване на единни норми, образци и изисквания (стандарти); уеднаквяване на работата", а стандартизирам "свеждам до определен тип; типизирам, уеднаквявам" (Речник 702–703). Това е и "процес, който протича в тясна връзка с развоя на книжовната норма" (SOE 295)

Проектът включва изследването на актуалното състояние на българската топонимна система, както и обосноваване на научен подход към нейната унификация, стандартизация и транслитерация. Целта е да бъдат предложени подходящи принципи, подходи и методи за решаването на проблемите, възникнали в процеса на стандартизация на топонимите. Разработката има следните параметри:

Териториални – включени са оними от съвременните граници на България

Хронологични – разглеждат се актуалните оними

Ономастични – базата данни са на макроонимно ниво.

Първият етап от работата обхваща географски имена с национално значение. Според българското законодателство от национално значение са следните обекти: планини, планински дялове, върхове, възвишения, проходи, долини, равнини, полета, гори, национални паркове, резервати; реки, езера, острови, блата, язовири, напоителни системи; градове, села, курорти, големи

жилищни комплекси; главни пътища (ДВ 1975). Това са макрооними (Суперанская 1973: 165–170; Чолева 2002:21,23). Критериите ни за подбор на имената съответстват на споменатите обекти. От макроонимите не са отбелязани имената на напоителните системи и на жилищните комплекси.

Като основни източници са използвани:

1. Карти на България, различни мащаби: от 1:10000 до 1:540000; Maps.bg
2. Географски речник на България. С. 1980. (Н. Мичев, Ц. Михайлов, Ив. Вапцаров, Св. Кираджиев).
3. Речник на имената и статута на населените места в България 1878–2004. Н. Мичев. С. 2005.
4. Списъци с населените места в България.
5. Всички излезли досега ономастични монографии, както и някои непубликувани.

При стандартизацията на имената сме се ръководили от някои основни принципи.

Принцип на езикова коректност. Взема се под внимание:

- актуалното произношение на названията (Шрадек 1980:70)
- най-често употребяваните форми
- локални варианти
- съгласуването с общобългарската норма, по-рядко с регионалната
- етимология на названията (само в някои случаи), напр.: *Бутроинци*, *Чепърлинци* – при имена, които са по-трудни за обяснение
- история на названията (преименуванията)

Имената на по-големите обекти по правило имат форма, която е съобразена с книжовния език (ОИПТ 7). Малките обекти (микротопонимите) по-често приемат говорна, диалектна форма. Някои учени смятат, че в заглавната дума трябва да е отразена кодифицираната форма, която фигурира в официалните статистически справочници (Шрадек, пак там, 74).

Принцип на локализацията на имената. Следва се изискването онимът да съдържа информация за вида на обекта и географското му положение (за селищните имена към коя

община и коя област са; за реките – приток на коя река са). Точната и надеждна локализация е едно от най-важните изисквания в съвременната ономастика (Шрамек, пак там). Добре би било, ако в бъдеще тези принципи имат нормативен характер.

Както вече беше споменато, стандартизацията на географските имена е необходима и поради някои особености в онимната ни система. Най-голям дял в предлаганата база от географски имена се пада на селищните имена (ойконимите). В много страни от Западна Европа названията на селищата не са променени от XIII в. У нас перодично се извършват преименувания. Първите подробни списъци с български селищни имена датират от XV–XVI в. Тогава за пръв път са регистрирани и много турски названия. Вероятно голяма част от тях са заменили стари български ойконими. Доказателства за това са случаите, когато едно селище е известно с два ойконима – български и турски. От края на деветнадесети век и през двадесети век се извършва масово преименуване на селища (1879, 1934). Нова вълна преименувания има след 1944 г. и след 1989 г. Този процес не е приключил и до днес (Чолева 2002). Честата промяна на имената е типична за българската ойконимна система. С укази и постановления са удовлетворявани повечето желания на местните жители или на административните ръководства. Понякога новите имена сменят старинно название, както е в случая: старинното СелИ *Чокльово* в Радомирско е заменено от *Байкалско* (по името на езерото Байкал в Русия). Много често се извършват и промени в статута на селищата, повлияни от съвременните обществено-икономически процеси: селища се включват в обсега на друга община или област; заличават се селища поради обезлюдяване; около големите градове селата стават квартали; няколко села се обединяват в град; села стават градове. Всички тези особености в развитието на селищната ни система налагат нашето засилено внимание с оглед на стандартизацията на имената. Към това трябва да добавим и актуалните международни изисквания. Работата ни се улеснява с инструкциите на ООН.

Проблемите със стандартизацията на географските имена в България са свързани преди всичко с различните варианти

(фонетични, морфологични и лексикални) или с т. н. "много-вариантни оними" – съществуват едновременно по два, три топонима за една местност или няколко варианта за едно име (Шпрамек 1980; Жучкевич 1968:85; Рубцова 1988:56, Суперанская 1973; Бечева 1994:172). Трябва да се избере един вариант, който след това да бъде транслитериран.

Варианти при географските имена:

1. Фонетични:

Аканджиево/Акънджиево; Асеново/ Асенъово; Балювица/ Балъовица; Берайнци/Бераинци; Казичане/Казичене; Рани луз/ Рани лук

Групата на тези варианти е най-голяма. Диалектното влияние в тях е силно изразено. Според Жучкевич (1968:83) това е първата степен на трансформация при онимите.

Метатеза: *Връв/Върв; Стъргел/Стръгел*

2. Морфолого-синтактични:

Балчишка тузла/Тузлата

Този тип съкращаване на названията е много характерен за съвременното онимообразуване. В комуникационната сфера се налагат максимално кратки названия.

3. Словообразователни:

-ово/-ево: Ахматово/Ахматеево;

-ово/-ск-: Батова река/ Батовска река;

-ик/-ич: Зарник/Зарнич

В тези случаи основата е непроменена. Има колебание при употребата на суфиксите. Изходният модел се запазва.

4. Други граматични:

Членувани форми – нечленувани форми:

Джендема/Джендем; Предел/Предела; Побити камъни/ Побитите камъни

Единствено – множествено число:

Божия мост/Божиите мостове; Калище/Калища

Колебания в употребата на рода (напр. ж. р. – ср. р.):

Балабанска/Балабанско; Слатина/Слатино

5. Лексикални:

Административно название – локален вариант:

Гологлавски височини/Гологлавски рид

Българско – чуждо име:

Докузак/Деветте извора

6. Правописни варианти:

Слято, полуслято и разделно писане: (РечникБЕ 43–47):

Богдановдол/Богданов дол, Дебели лаг/Дебелилаг; Зли дол/Злидол; Повалирџж/Повали рџж; Еленско-Твърдишка планина (РечникБЕ 43-47)

Главни – малки букви:

Горна баня/Горна Баня; Злати войвода/Злати Войвода (РечникБЕ 31–42; Костадинова 2004:242; Костадинова 2006)

7. С повече варианти са онимите, които се артикулират трудно:

Бутроинци/Бутронинци/Бутрольинци. При тези случаи се налага да се приложи и методът на етимологичния анализ.

Групата на експертите към ООН препоръчва да се отчитат диалектните форми, както и да се следват правилата на съвременната книжовна норма. Това е много трудно осъществимо едновременно. Запазването на диалектната форма се вижда ясно при ойконими като *Лесковец* и *Лясковец*. С развитието на езика се извършват промени и при онимите. Топонимната система търпи развитие. По принцип имената на географските обекти се намират на различно ниво от тяхната онимизация. За различните нива на развитие на онимните варианти се спира Жучкевич. Според него вариантите минават няколко стадия на трансформация – първият са малките фонетични изменения; следващият е съкращаване, третият – аглутинация (сливане), Жучкевич 1968:85. Нагледно могат да се проследят процесите по отношение на слято и разделно писане (дори селища от една и съща бивша околия, които се намират близо едно до друго и имат еднакъв в структурно отношение тип ойконим, днес се изписват различно: СелИ *Дебели лаг* и *Касилак* в Радомирско (Чолева 2002).

Ако се приеме, че всички имена трябва да се изписват без член (с нечленувана им форма), каквато е препоръката на Групата на експертите към ООН (вж. по-горе), това ще попречи

да се направи относително точна стратиграфия на имената. Напр. СелИ *Колибите* – трябва ли да се препоръча нечленуваната му форма (срв. *Los Angeles*).

Стандартизацията на географските имена включва и тяхната **транслитерация**. През последните месеци се говори изключително много за нея. Тя е може би по-интересната част на стандартизацията. Любопитно е да се узнае как ще изглежда изписано едно име с чужди букви. Истината е, че **преди да бъдат транслитерирани, имената трябва да се стандартизират**. Втората фаза от работата по стандартизацията на имената е тяхната транслитерация.

Терминът *транслитерация* означава "буквено предаване на текстове или отделни думи, записани с помощта на една графична система, със средствата на друга графична система, независимо от техния изговор" (Речник 750; Бирцер 2004:8).

Колегите – специалисти по съвременен български език, участници в проекта – проф. дфн Вл. Мурдаров и ст. н.с.д-р П. Костадинова, изготвиха последния вариант на системата за транслитерация. Новото, в сравнение с версията от 2002 г. (РечникБЕ 76), е предаването на звука *ъ*, който се транслитерира с *a* без надреден знак (Костадинова 2004; Мурдаров-Костадинова 2005:84). Запазва се положението за предаване на някои имена по традиция като *България (Bulgaria)* и *София (Sofia)*.

Един от сериозните въпроси, които се поставят във връзка с транслитерацията на имената, е дали трябва да има превод или само транслитерация при географските имена. Нашият отговор е, **че е недопустимо да се превеждат географските названия** (срв. *Мачу пикчу, Монблан*).

Този проект намери приложение и в други два големи проекта от национално значение: "Разбираема България" към МДААР и "Кирилица-латиница" към МОН (Костадинова 2006).

Едва ли има друга област от езикознанието, която да е засегната толкова дълбоко, с оглед на предстоящото ни присъединяване към Европейския съюз, както ономастиката. Сега българската топонимна и антропонимна система е

подложена на силна административна намеса, което всъщност не се случва за първи път в България.

Изработването на базата данни на стандартизираните географски имена в България има своето прагматично значение в контекста на общите интеграционни процеси. Освен това то има и своите културологични измерения в подкрепа на националната идентичност и разглеждането на именните системи в български език като история на съответния социум.

Дори и в новите условия, спазвайки изискванията на международните организации, трябва да направим така, че българската ономастика да съхрани именното богатство на народа ни, за да има с какво да се идентифицираме в Европа.

ЛИТЕРАТУРА

- Бечева 1994: *Бечева, Н.* За отразяване на вариантите в Българския топонимичен речник. – Сб. Състояние и проблеми на българската ономастика. В. Търново, 171–174.
- Бирцер 2004: *Бирцер, С.* Транслитерация руских графем в латиницу в улектронной переписке на русском языке. С. Петербург, 2004.
- Жучкевич 1968: *Жучкевич, В.* Общая топонимика. Минск.
- Костадинова 2004: *Костадинова, П.* Собствените имена и някои въпроси на съвременната книжовноезикова норма. – БЕ, № 2–3, 242–251.
- Костадинова 2006: *Костадинова, П.* Съвременният български стандартен език – между глобализацията и локализацията. – Сб. в чест на акад. Ст. Младенов. С., 340–353.
- Мурдаров-Костадинова 2005: *Мурдаров Вл. – Костадинова, П.* Национален стандарт за транслитериране на български кирилски собствени имена с латински букви. – БЕ, №4, 81–87.
- Суперанская 1973: *Суперанская, А.* Общая теория имени собственного. М.
- Суперанская 1979: *Суперанская, А.* Ономастическая стандартизация. Допустимость. Возможности. Ограничения. – В: Восточно-славянская ономастика. Материалы и исследования. М.

- Рубцова 1988: *Рубцова, З.* Типы варьирования в белорусской и русской топонимии. – В: Ономастика. Типология. Стратиграфия. М., 52–65.
- Тодорова 2002: *Димитрова-Тодорова, Л.* Политика и прагматика при именуването. Местности (терени) имена. – In: *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. T. I–II. Warszawa-Kraków.*
- Чолева 2002: *Чолева, А.* Селищни имена от Югозападна България. Изследване. Речник. С.
- Шрамек 1980: *Шрамек, Р.* Теоретические и методологические принципы составления славянских ономастических словарей. – В: Перспективы развития славянской ономастики. М., 68–75.

СЪКРАЩЕНИЯ

- ВИ – водно име
- ДВ – Държавен вестник. С., 1975, 55.
- МК – Международна конференция на ООН по стандартизация на географските имена. Женева, 1967. – В: Материали по правопис и транскрипция. (Главно управление по геодезия и картография). С., 1971.
- ОИПТ – Обща инструкция за правопис и транскрипция на географските имена. (Главно управление по геодезия, картография и кадастър. Съвет по правопис и транскрипция на географските имена). Второ преработено и допълнено издание. С., 1983.
- Речник – *Милев, А., Николов, Б., Братков, Й.* Речник на чуждите думи в българския език. С., 1978.
- РечникБЕ – Нов правописен речник на българския език. С., БАН, 2002.
- СелИ – селищно име
- SOE – *Słowiańska onomastyka. Encyklopedia. T. I–II. Warszawa-Kraków, 2002.*
- UNC – United Nations Conference on the standardization of geographical names. New York, 1992.